

ROLFSENS LESEBØKER

Til glede for mange.

Til nederlag for andre.

Av Kjell A. Jensen

Godt voksne husker gjerne Rolfsens lesebøker fra den tiden de gikk på folkeskolen. Elevene fikk gjerne utlevert et nytt bind ved begynnelsen av et nytt skoleår fra andre til sjuende klasse. Leseverket var i bruk ved de fleste skoler her i landet fra 1892 da den første leseboka kom ut til omkring 1958.

Da kom Thorbjørn Egners leseverk inn ved mange skoler her i landet.

Rolfsens lesebok kom ut i 8 millioner eksemplarer, og er en viktig del av Nordahl Rolfsens folkeopplysningsvirksomhet. Bøkene kom til å spille en viktig rolle i forbindelse med reformen av skriftspråket her i landet i begynnelsen 1900 tallet.

Målet med lesebøkene var å få barn og unge til å bli glad i å lese. Nest etter Bibelen og har vel ingen annen bok i Norge vunnet så stor leserkrets som Rolfsens lesebøker. Det blir påstått at både norsk politikk, nasjonalbevissthet og norsk språkutvikling har noen av sine viktigste røtter i dette leseverket.

En studiegruppe fant en gang ut at de ideelle leserne av Rolfsens lesebøker var: «Kompetente, engasjerte, motiverte og kunnskapsrike barn og unge som var villige til å bruke kunnskapene sine aktivt i leseprosessen.»

Rolfsens lesebøker inneholder en rekke bilder av kjente norske kunstnere. Her: Gerhard Munthe – Hvem banker på mi bru?

Dette kan kanskje være rett karakteristikk for noen. Men slike erfaringer gjorde ikke jeg i løpet av årene jeg gikk på folkeskolen.

Vi brukte lesebøkene også til øvinger i høytlesing, stillelesing, setningsanalyse og jakt etter ordklasser.

Læreren leste aldri høyt for oss slik at vi fikk oppleve helheten i mange av de vakre og spennende fortellingene i lesebøkene.

Vi fikk leselekser som vi skulle øve på hjemme. Disse var gjerne deler av en større fortelling. Så ble vi hørt i leksen neste gang. Da fikk en og en elev lese høyt noen linjer fra leksen. Vi andre måtte «følge med» slik at vi visste hvor vi skulle fortsette når det ble vår tur. Ofte var dette kjedelige timer. Noen i klassen var flinke til å lese, mens andre strevde fælt. Læreren påstod i blant at elevene ikke hadde øvd skikkelig hjemme. Ingen kom på tanken at noen hadde lesevaner og trengte ekstra hjelp.

Jeg har ofte tenkt på hvordan de lesesvake måtte oppleve det når de forsøkte å lese høyt samme ord flere ganger, uten å lykkes. Da lo vi gjerne overbærende av dem. Det må ha vært grusomme opplevelser. Jeg visste også at noen klassekamerater ikke hadde anledning til å øve på leksene hjemme fordi de bodde trangt, måtte passe småsøsken, gå ærend ol. Det hendte at noen venner hvisket rett uttale for å hjelpe dem som strevde.

Stillelesingen foregikk på den måten at vi fikk et stykke fra leseboka som vi skulle lese stille. Etter en tid stilte læreren spørsmål fra innholdet i stykket. Noen kunne svare på alle spørsmålene, mens andre ikke husket noen ting.

Dette opplevdes sikkert like ubehagelig som høytlesingen.

Vi hadde noen hefter som ble kalt Skriftlig norsk

Når vi skulle lære grammatikk, fant læreren en passende fortelling i leseboka. Så ble en og en strofe analysert. Vi skulle finne setningsleddene som subjekt, predikat osv. Og så skulle vi finne ut hvilke ordklasser hvert enkelt ord tilhørte. Der hersker ikke tvil om at innholdet i mange lesestykker ble ødelagt når disse ble brutt opp i små deler og brukt til leseøvinger og grammatikk. Så vidt jeg husker, satte læreren aldri lesestykkene inn i noen litterær sammenheng ved å fortelle om forfatterne av fortellingene og forholdene omkring dem.

Når stykker i leseboka ble benyttet til leseøvinger, så skyldtes nok dette først og fremst at det ikke fantes hjelpemidler til leseundervingen.

Alf Rolfsen. Syrinbusk

Rolfsen la vekt på å illustrere lesebøkene med bidrag av fremragende kunstnere fra sin egen samtid.

Det hendte at vi elever diskuterte illustrasjonene for oss selv. Men læreren kommenterte dem sjelden. Noen av motivene kan vi finne igjen blant de store veggmaleriene i Oslo rådhus.

Jeg husker at sangene i lesebøkene skapte allmenn glede i klassen vår.

Læreren var kordirigent og fikk oss til å ta i når vi sang. Samlingen av sanger i Rolfsens lesebøker var en verdifull sangkiste. Mange av sangene har fulgt elevene gjennom hele livet og er blitt sunget for barna hjemme også etter at de er blitt voksne. Vi begynte nesten hver norsktime med sang.

Mange lærere har gjerne praktisert å begynne undervisningen med sang.

Sang samler oppmerksomheten etter elevaktiviteter ute i friminuttene.

Sang skaper glede og motiverer for den videre undervisningen.

I fire bind av Rolfsens lesebøker har jeg funnet et utvalg av omkring 80 av Norges mest kjente sanger. Det er grunn til å tro at vi vil finne nærmere 100 sanger i alle bindene. Lesebøkene har gjerne hatt større betydning enn skolesangbøkene. Disse fantes gjerne bare som klassesett ved mange skoler.

Mens elevene hadde hver sitt eksemplar av lesebøkene.

Rolfsens lesebøker kan ha vært Norges viktigste sangbok i de årene de var i bruk ved skolene her i landet.

Siden ikke alle elevene opplevde like stor glede av tekstene i lesebøkene, så opplevde fleste glede ved å synge.

Når elevene sang, så var det få som opplevde å være vinnere eller tapere.

Gleden spredte seg til hele klassen og skapte fellesskap og god stemning.

Sangene i Rolfsens lesebøker er trolig undervurdert. Disse har gitt elevene en sangskatt som har satt spor etter seg i mange sinn senere i livet, ikke minst i tiden da folket vårt var i ferd med å finne sin identitet.

Da jeg gikk på skolen under krigen, var læreren svært bevisst på å velge sanger som uttrykte nasjonale tanker og følelser.

Noen påstår at sang «aukar kraftforrådet i oss.»

Når mine foreldre lærte oss sanger, har jeg senere forstått at det var sangene de hadde lært fra Rolfsens lesebøker de sang for oss. Sangene hadde de selv sunget ofte gjennom sin skoletid slik at de kunne dem utenat når de selv fikk barn.

Noen påstår at allsang skaper en intens glede blant folk i alle aldre.

Det finnes nemlig ikke noen andre uttrykksformer som kan erstatte sang.

Sangene i Rolfsens lesebøker har vært viktige for godt voksnes allmenndannelse.

Eldre folk bærer gjerne i minnet en stor samling av salmer og sanger som har betydd mye for dem gjennom livet i sorg og glede.

Eldre mennesker spør i blant:

«Synges det like mye i skolen nå som tidligere?»

Dagens lærere påstår at det synges som aldri før, men gjerne ikke de sangene som foreldre og besteforeldre lærte på skolen.

Se vedlagte oversikt over en del kjente sanger vi finner i Rolfsens lesebøker.

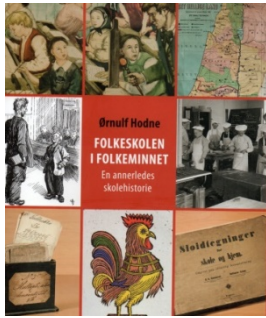

Henrik Sørensen. Torbjørn i kirken for første gang

Kan det tenkes det at jeg sitter igjen med gale inntrykk av leseundervisningen fra folkeskoletiden? Langtidsminnet er som kjent ofte mer å stole på enn korttidsminnet. Jeg har tenkt om også andre lærere brukte samme metoder for leseundervisningen som min lærer.

I boka Folkeskolen i folkeminnet av Ørnulf Hodne finner vi omtaler av leseundervisningen slik andre har opplevd den.

Boka bygger på en landsomfattende innsamling av skoleminner foretatt av Nasjonalforeningen for Folkehelsen og Landslaget for by- og bygdehistorie i 1964 og 1981.

Ørnulf Hodne. Folkeskolen i folkeminnet

En tidligere elev skriver:

«Ved siden av å formidle varige verdier gjennom god barnelitteratur skulle leseboka brukes til å øve opp elevenes leseferdighet, men denne høytlesingen var ofte en tvilsom fornøyelse både for den som ble hørt og for resten av klassen. *Høytlesing fra leseboka var oppfunnet av en som likte å plage barn.* Vi skulle lære oss å lese høyt. For det meste ble det en monoton oppramsing fra de som leste flytende og en uendelig hakking og stotring av de som nesten ikke kunne lese.»

En pensjonert lærer skriver: «Leseøvelsene rammet de ordblinde og innbød til spe og spott. Alle måtte lese høgt og alle måtte følge med i det som vart lese. Endå det meste av stoffet var reine perler, kunne det bli lange timar når ringe lesarar laga hakkemat av innholdet. Det er vondt å tenkje på kor lite budd skulen var på å hjelpe dyslektikarane.»

Eilif Petersen. Jærlandskap.

En annen skriver: **«Det var en form for høytlesning som ingen beklager:**

Lærerens egen: «Han deklamerte Haugtussa til vi så heile landskapet med haugar, lyng og steinar. Aldri hadde vi høyrst slikt før. Men kanskje låg der ei aning i sinnet at noko låg gøymt i bøker berre det kom nokon og lyste det ut for OSS.»

Nylig hørte jeg om en rådmann som ville sette av penger til dem som tok på seg oppgaver med å lese høyt for barn. Han mente at det var så viktig for utviklingen av barns leseferdigheter at det blir lest høyt for dem.

Vi vet at høytlesing:

- skaper gode relasjoner mellom foreldre og barn
- er barnas første møte med litteraturen
- for barn er halvert på 10 år
- styrker utviklingen av både talespråk og lese- og skriveferdigheter

Eilif Petersen. Alexander Kielland

De fleste av oss eldre har gjerne særlige minner knyttet til fortellingene i lesebøkene til Rolfsen. Noen tenker gjerne på tekstene til Henrik Wergeland, Bjørnstjerne Bjørnson, Jonas Lie og mange andre av våre kjente, norske forfattere.

For min egen del syntes jeg alltid det var hyggelig å lese fortellinger knyttet til nærmiljøet som:

Rasmus Løland – Då bestemor fall fra og Kvitebjørnen.

Jens Tvedt – Katten vår og Brite Per bergar kornet sitt

Jonas Dahl – Jentene på Flatholmen

Jonas Dahl – Sardinkongen

Alexandre Kielland – Brann i en by på Vestlandet i gamle dager

Arne Garborg – Jæren. Sundagsro. I heiane og Fantar.

Det er grunn til å tro at Rolfsen og forlaget ikke tenkte særlig mye på hvordan lesebøkene skulle brukes. De var gjerne mer opptatt av at innholdet skulle tilpasses barn på forskjellige alderstrinn og at elevene skulle bli kjent med landet vårt gjennom historien, arbeidslivet og litteraturen.

Læreplan i lesing for Spangereid skole

Leseundervisningen har nok endret seg radikalt siden Rolfsens lesebøker ble brukt i norske skoler. Nylig leste jeg i Stavanger Aftenblad at elever helt opp til siste klasse i videregående skole sliter med lese- og skriveproblemer. En kollega uttalte en gang på 1970 tallet: «Har kje elevane lert å lesa når de e' komme opp i tredje klasse, så lere dei det aldri.» Utsagnet hadde nok røtter i en tenkning som var vanlig blant mange lærere tidligere: Lærerinnene, som underviste på småskoletrinnet, hadde «plikten» til å lære elevene å lese. Dette er nok en tenkning som er fjern fra kunnskapene som forskere ved det nasjonale Lesesenteret ved Universitet i Stavanger formidler til dagens lærere.

I dag har vi lesepedagoger med spesialkunnskaper spredt rundt i landet til å hjelpe elever på alle alderstrinn til å knekke lesekodene og bli trygge på at de forstår det de leser. Skolemyndighetene satser store ressurser på denne viktige spesialundervisningen.

I Stavanger Aftenblad den 01.09. 2012 uttaler rektor Gerd Klute Børresen: Her ved Tjensvoll skole er alle leselærere. Vi har en plan for lesing og skriving om mål og metoder på ulike trinn. Alle har leselekser hver dag. Vi er raske til å sette inn tiltak når vi oppdager at noen elever strever. Elevene skal ikke bare lese teknisk, men også vanskelige tekster, skjønne det de leser, kunne lese mellom linjene, dra ut viktig informasjon ol.

Skolen har egen leksolog i lesing og skriving som også veileder lærerne.

Da jeg underviste i første klasse, hadde jeg elever som leste flytende allerede før de begynte på skolen, mens andre ikke kunne bokstavene. Det var nærmere 4 års forskjell på elevenes modenhet. De flinkeste leserne fikk egne bøker som de leste i mens læreren underviste de andre elevene i lesing.

Til tross for at Rolfsens lesebøker manglet pedagogisk veiledningsmateriell og at noen elever opplevde liten glede knyttet til lesebøkene, så er det grunn til å mene at ingen skolebøker, sammen med Vogts bibelhistorie, har satt så sterkt preg på vårt folk som nettopp disse.

Det er så mye vondt i verden, sa gutten, han skulle lære å lese.

Norsk ordtak

VEDLEGG

Utvalg av sanger vi finner bind I i Rolfsens lesebøker

BIND I

Ro, ro til fiskeskjær - folkeviser
Fola, fola Blakken - folkeviser
Nå koma Guds englar - Elias Blix
Jeg synger julekvad – Bernt Støylen
No livnar det i lundar – Elias Blix
Fyrste blomen, han er komen – Anders Hovden
Hu, hei kor er det vel friskt og lett – Kristoffer Janson
Mannen han gjekk seg i vedaskog – folkeviser
Og vesle lerka ho hev det so – Per Sivle
Blåmann, Blåmann, bukken min – Aasmund Olavsson Vinje
Eg gjetta Tulla – folkeviser
Mellom bakkar og berg ut med havet – Ivar Aasen
Eg levde mellom berg og knaus – Anders Hovden
Dei gamle fjell i syningom – Ivar Aasen
Her er det land som hugar meg best – Ivar Aasen
Fager kveldssol smiler – Peter Hognestad
Kjære Jesus du som sagde – Bernt Støylen
Himmelske Fader – Elias Blix
Gud signe vårt dyre fedreland – Elias Blix
Ja, vi elsker dette landet – Bjørnstjerne Bjørnson
Nå løftes laft og lofte – Bj. Bjørnson
Deilig er den himmel blå – N.S. Grundtvig
Og reven lå under birkerot – Bj. Bjørnson
Vi ere en nasjon vi med – Henrik Wergeland
Det lå en pjøkk og lukte – Rudolf Nilsen
I ditt dyrebare navn - Fr. Gjertsen

BIND II

Fagert er landet – Anders Hovden
Pål sine høner – Folkeviser
Å tenk på gud i ungdoms år – Elias Blix
Den fyrste song eg høyra fekk – Per Sivle
Eg veit i himmerik ei borg – Bernt Støylen
Til lags åt alle kan ingen gjera – Ivar Aasen
Å leva det er å elska – Anders Vassbotn
Småspurven gjeng i tunet – Arne Garborg
Kling no klokka – Elias Blix
Blant alle lande – Ole Vig
Tid teg minnest ein gamal gard – Ivar Aasen
Vi vandrer med freidig mot – Henrik Ibsen
I djupe daler og grøne lier – Ingvar Bøhn
Å, eg veit meg eit land – Elias Blix
Dei gamle fjell i syningom – Ivar Aasen
Den norske sjømann er et gjennombarket folkeferd – Bjørnstjerne .Bjørnson

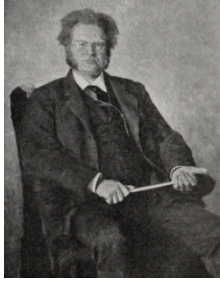
Der vester mellom skjær og bå – Nordahl Rolfsen
At far min kunne gjera – Aasmund Olavsson Vinje
Eg beisla min støvel – Folkeviser
Der lå en pjokk og lukte – Rudolf Nilsen
Handi hans far min – Anders Hovden

BIND III

Å, nei for himmel rein og klår – Arne Garborg
Å, kyri mi vene – Arne Garborg
Det steig av hav eit alveland – Arne Garborg
Løft ditt hode, du raske gutt – Bj. Bjørnson
Jeg vil verge mitt land – Bj. Bjørnson
Jeg vil sjunge om en helt (Tordenskjold) – G. Rode
Det folk som frægt vil vera – Elias Blix
Herre Gud ditt dyre navn og ære – Petter Dass
Det ligger et land mot den evige sne – Bjørnstjerne Bjørnson
Sjå no er det dag og no er det tid – Per Sivle
Det første vi stevner til Bjørnstjerne Bjørnson

BIND IV

Ingrid Sletten av Sillejord - Bjørnstjerne Bjørnson
Det lysnet i skogen – Jørgen Moe
En ungbirk stander ved fjorden – Jørgen Moe
På solen jeg ser – Jørgen Moe
Vakna, vakna – Lars Eskeland
Dei vil alltid klaga og kyta – Ivar Aasen
Noe ser eg atter slike fjell og dalar – Aasmund Olavsson Vinje
Du gamle mor du sliter arm – Aasmund O. Vinje
Det går et stille tog – Bjørnstjerne Bjørnson
No stend ho steller i kjøkenkro, ho mor – Arne Garborg
Du gamla, du fria – Rikard Dybeck
Vårt land, vårt land – Johan Ludvig Runeberg
Det er et yndigt land – Adam Oelenschläger
Hvem sidder der bag shärmen – Jeppe Aakjær

Bjørnstjerne Bjørnson etter maleri av Erik Werenskjold

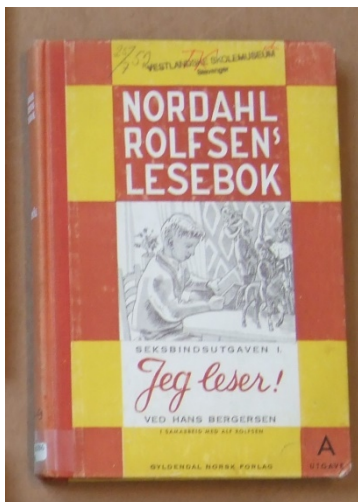
Når vi tenker tilbake på Rolfsens lesebøker, er det gjerne de mange fortellingene knyttet til Bjørnstjerne Bjørnsons Bondefortellinger og de mange sangene som lever friskt i minnet fra vi gikk på folkeskolen.

Husker du?

Øyvind mister bukken.
Bukken kommer igjen.
Torbjørn er i kirken for første gang.
Torbjørn og Synnøve.
Brødrene Bård og Anders.
Øyvind, en glad gutt.
Faderen.

Eller alle de gode sangene?

Ingrid Sletten av Sillejord
Det går et stille tog
Løft ditt hode, du raske gutt
Ja, vi elsker dette landet
Jeg vil verge mitt land
Der ligger et land mot den evige sne
Det første vi stevner til er hundre havner i april
Treet stod ferdig med blad og med knopp
Den norske sjømann er et gjennombarket folkeferd
Brede seil over Nordsjø går

Leseverket som var i bruk ved de fleste skoler i mer enn 60 år.